

Fenomenologija logorskog života

Ishodište priče je novinarsko istraživanje; opis središnjeg događaja — silovanja glavne junakinje — preuzet je iz autoričina intervjua sa silovanom ženom

Gordana Crnković

Slavenka Drakulić, *Kao da me nema*, Feral Tribune, Split, 1999.

»Svi književni 'izmi', koji su zalutali u domaće književne krajeve, došli su izvana. Uključujući i postmodernizam. Jedini autentični, domaći, književni 'izam', koji raste prirodno kao korov i zahvaljujući kojemu mala književnost i dalje opstaje jest — sadomazohizam«. Tako piše Dubravka Ugrešić u uvodnoj napomeni za svoju, kako je sama žanrovski određuje, pedagošku poemu naslovljenu *Ministarstvo boli* (časopis *Bastard*, prosinac 1998), precizno određujući okolnosti koje su u bitnome odredile opus jedne druge spisateljice, Slavenke Drakulić. Upravo Slavenka Drakulić sredinom osamdesetih godina odlično je poznavala zapadne trendove i pomodne teme, koje su postale važnom inspiracijom njezine uzorne karijere feminističke spisateljice. Počela je kao novinarka, nastavila esejima o feminizmu, da bi romanima ispisala paradigmatičnu putanju ženskog diskursa, tematizirajući ženu u bolesti (*Hologrami straba*, 1987), traumatičnost ženskog sazrijevanja i odnosa s majkom (*Mramorna koža*, 1988), granice seksualnosti i ljubavničke posesivnosti (*Božanska glad*, 1995). Ipak, opus Slavenke Drakulić više je od stereotipnog feminističkog diskursa, ona uspješno izbjegava zamku autobiografske samodopadnosti, uvijek problematizira žensku perspektivu, iskazujući gdje kad nešto ironije prema ograničenosti ženskog senzibiliteta. Nije li u romanu *Božanska glad* kanibalizam mišljen kao ironijsko dokinuće vladavine senzualnosti? K tome, Slavenka Drakulić doista se vješto snalazi u umijeću pripovijedanja, ostvaruje samosvojan spoj prostudirane kompozicije teksta i stilske jednostavnosti, s lakoćom vezuje pripovjedne i esejističke segmente u tekstu.

Autentičnim, domaćim, sadomazohizmima Slavenka Drakulić najviše se bavila u devedesetima, u trima knjigama eseja koje je objavila na engleskome i koje hrvatska publika poznaje iz dajdžestirana Feralova izdanja (*Kako smo preživjeli*, 1997). U tim

esejima autorica se detaljno bavila (ženskom) svakodnevicom na jugoistočnom rubu Europe, u socijalističkom i ka-

venke Drakulić, ona je urbana djevojka, opsjednuta ženskim predmetima i svjetonazorom ženskih časopisa. U poglavlji-

snije u ratnom i poratnom razdoblju, ostvarivši svojevrsnu fenomenologiju običnog života, kao odličnu predradnju koju je koristila i u dvama posljednjim romanima, *Božanskoj gladi* i *Kao da me nema*. Senzibilno i prožeto duhom crnog humora, razumijevanje uloge predmeta u ženskom životu spasilo je knjigu *Kao da me nema*, roman koji nije bilo moguće napisati, potaknut novinarskim istraživanjem, gradom prikupljenom za knjigu svjedočanstava o masovnim ratnim silovanjima, dakako iz perspektive žrtvi.

Pripovijedanje ratnog iskustva

Roman o temi koja se, tvrdi autorica, ne da novinarski obraditi, počinje i završava u Karolinskoj bolnici u Stockholmu, u ožujku 1993: počinje mržnjom i snom o osveti, a završava u trenucima kada protagonistica odustaje od mržnje i osvete i osjeća nagovještaj zaborava. Uokvireno trenutkom samospoznaje, koji ujedno za protagonisticu otvara moguću budućnost, pripovijedanje prati junakinju od svibnja 1992. godine kada je odvede u logor, pa do sretnih okolnosti koje je upućuju prema Švedskoj. Roman je ispričovijedan u 3. licu, ali donekle iz vizure glavne protagonistice; pripovijedanje prati kronologiju njezina ratnog iskustva i ujedno pripovjednim strategijama slijedi njezinu unutrašnju kaotičnost. Vremenske razine se isprepleću, javljaju se sjećanja na djetinstvo, pitanja i dvojbe, komentari iz kasnije, švedske perspektive, ovi potonji istaknuti su i tipom slova, dakle iz perspektive autorefleksije, kada kaotična zbivanja napokon poprimaju oblik priče i kada se dokidaju dvojbe o nemogućnosti govorenja o proživljenom užasu.

Ishodište priče je novinarsko istraživanje; opis središnjeg događaja — silovanja glavne junakinje — preuzet je iz autoričina intervjua sa silovanom ženom, autentičnog novinarskog teksta, našoj publici dostupnog u knjizi *Kako smo preživjeli*. Roman je istodobno napisan u dijalogu s piscima logoraške literature (najviše se uočava lektira Jorgea Sempruna). Treći utjecaj kao da se najviše primjećuje: u duhu suvremenog holivudskog imaginarija, ili suvremene medijske slike svijeta, gomilanjem prizora nasilja nehotice se gubi željeno djelovanje na čitatelja. Naposljetku, glavna junakinja je tipična protagonistica u opusu Sla-

ma o »ženskoj sobi«, tj. vojničkom bordelu naglašeni su nabrajanje i opis ženskih predmeta (šminke, rublja, higijenskih i drugih potrepština), što taj dio knjige približava autoričinim, uglavnom esejističkim tekstovima koji su zaokupljeni svojevrsnom fenomenologijom ženske svakodnevice. Upravo kao i junakinje drugih autoričinih romana protagonistica knjige *Kao da me nema* u jednom trenutku sanjari o ubojstvu muškarca, svojeg antagonista, što za razliku od junakinje *Božanske gladi* neće ostvariti. Pripovijedanje o logoraškom razdoblju određeno je odsustvom dvaju važnih predmeta, ogleдалa i sata. Semprunovski motiv života u logoru kao života bez ogleдалa, dakle života bez lica, autorica će iskoristiti dvostruko: ogleдалo je predmet koji određuje žensku svakodnevicu, no istodobno omogućuje prepoznavanje sebe u Švedskoj, dakle samospoznaju koja slijedi tek razrješenjem etičke dvojbe koja je okosnica romana. Sat, koji su junakinji oteli kao ratni plijen, opsesivna je tema autoričina opusa. On je uvijek zaokupljen stajanjima koja protagonistice izbacuju iz uobičajene kronologije i rutine (bolest, strast, rat) i romanesknih tehnika pogodnih za tematiziranje tih bezvremenskih zona. Pripovijedanje o ratnom iskustvu bitno je određeno gubitkom sata, »neprekinuti tijekom vremena za nju više ne postoji, samo izdvojeni trenuci koje je nemoguće povezati u smisaonu cjelinu«, koju ideju dosljedno slijedi i isprepletanje različitih vremenskih razina unutar teksta.

Aktualni kontekst

Čitatelj koji svoju lekturu odabire iz aktualne hrvatske izdavačke produkcije možda je nedavno posegnuo za još jednim Feralovim izdanjem, *Velikom bilježnicom* Agote Kristof. Roman mađarske emi-

grantice koja od 1956. godine piše na francuskom, govori o sazrijevanju u ratno doba; roman hrvatske feminističke spisateljice pripovijeda o gorkim logorskim iskustvima mlade urbane Muslimanke. Slavenka Drakulić insistira na nemogućnosti dokumentarističke knjige o silovanju u logoru, odlučuje se zato za fikcionalizaciju, prožetu esejističkom eksplicitnošću; Agota Kristof odabire postupak pseudoizvještavanja, nastoji ostvariti istinitost, objektivnost, vjeran opis činjenica, zato što su »riječima kojima se izriču osjećaji vrlo neodređeni«, ali same činjenice o kojima ona govori graniče s nadrealnim. Oba romana zaokupljena su načinom na koji rat destruiira seksualnost i etička načela. *Velika bilježnica* ispričovijedana je iz perspektive dvojice dječaka blizanaca, čije sazrijevanje u urbanoj sredini naprasno zamjenjuje borba za preživljavanje u ratnim uvjetima. Za Agotu Kristof rat je doba koje ruši seksualne i druge tabue, vladajuće etičke kanone, uobičajenu podjelu na dobro i zlo; osobna priča svakog od niza upečatljivih likova u ovom romanu otvara zasebnu etičku dvojbu, nerijetko između različitih varijanti zla. U ratnim okolnostima likovi Agote Kristof i sami postaju morbidni, a trenutak dobrote najviši je etički cilj koji mogu ostvariti. Svijet jedinog ratnog romana Slavenke Drakulić bitno je siromašniji; autorica se priklanja konvencionalnoj divinizaciji žrtve, a okosnica priče je kršćanska etička dvojba između mržnje i oprosta, osvete i zaborava. Taj osnovni stereotip prate i drugi: stereotipna je priča o tome kako glavna junakinja zavodi kapetana, upravitelja logora, da bi osigurala povlašten položaj među logorašicama. Insistirajući na nemogućnosti izdvajanja osobne ratne priče, autorica ne uspijeva kreirati zanimljive likove ni epizode. Više je generalizacija, o sebičnosti, samoživosti logoraša, o strahu od nade, o nemogućnosti govorenja o rat-

nim iskustvima. Dojam banalnosti osobito potiče precizno vremensko-prostorno situiranje u nedavnu hrvatsko-bosansku zbilju. Neke se stranice doimaju kao novinska reportaža, i to prosječna ili informativna razglednica adresirana zapadnom čitatelju: nepotrebni su detaljni opisi života izbjeglica, izgleda logora, izgleda Zagreba u ratno doba i njegove atmosfere, nižu se općepoznate činjenice i opća mjesta, čak o televizijskom programu (»svaka je druga pjesma o Hrvatskoj«), bez originalnih zapažanja. Čak i ako pristane na simplifikacije koje proizlaze iz vezanosti romana za dnevno-publicističku sliku svijeta, domaći čitatelj teško će se oteti dojmu da je tema rata u BH u domaćoj publicistici otvorila kompleksnije dvojbe od tematiziranih u ovome romanu.

Činjenica da je poticaj za ovaj roman nastao u novinarskoj profesiji zacijelo je pogodila autorskoj površnosti. Sličnosti osobnih priča bivših logorašica potaknule su autoricu da odustane od knjige svjedočanstava, ali pokušaj fikcionalizacije kao da je zadržao cilj novinarskog teksta: upozoriti na problem, probuditi u čitateljstvu suosjećanje za patnju žena u ratu. Taj zadatak, bukvalno shvaćen, jednostavno je nespojiv s duhom romana kao književnog žanra. Svoju priču *Ministarstvo boli* Dubravka Ugrešić je ne bez autoironije nazvala didaktičnom poemom, aludirajući na svojevrsnu autorsku nemoć u agresivnim zbiljskim okolnostima, kada pisac ne uspijeva umaknuti sklonosti da se upusti u autorski neplodonosan posao, fikcionalizaciju teza. U tu zamku upala je knjiga *Kao da me nema*, lošiji među romanima Slavenke Drakulić. Ipak, knjiga koja je pred nama čita se kao uzbudljivo i napeto štivo, ponajprije zahvaljujući autoričinu umijeću pripovijedanja i njezinu kulturnom snalaženju u svim aspektima romaneskne forme, a usprkos surovoj banalnosti ispričovijedane priče. ■

U sljedećem broju *Zareza* objavljujemo autoriziranu diskusiju s tribine *Neodgovorna moć medija/Odgovorna nemoć kulture* koja je održana 17. veljače 2000. u Novinarskom domu u Zagrebu u povodu godišnjice izlaženja naših novina.

Vladimir Spindler